

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

100 χρόνια από τη γέννηση του

Αμπωτίς και πλημμυρίδα, μια παλίρροια που σε κατακλύζει, μέχρι να σε στομάσει με την ομορφιά που κουβαλάει. Ενας στροβιλισμός χωρίς σταματημό με όποιον ανεμοφυσάει πιο δυνατά και με όλους τους αέρηδες μαζί, για να γευτείς τη χαρά της εγρήγορσης. Αυτός είναι ο Νίκος Καζαντζάκης κι αν δεν αντέχεις στον ύπνο της ταχύτητάς του, που διαρκώς μεγαλώνει όταν αλλάζει κατεύθυνση, σου μένει μόνο η καταπόνηση, αν όχι η εξάντληση.

Θα μπορούσες, χωρίς να πάσχεις για το αντικείμενό σου, να το νιώσεις, να το σκιαγραφήσεις, να το αποδοσεις;

Πάντα, όταν καταπνέσαι με μια αναφορά, ιδιαίτερα σε πρόσωπα, που δεν μπορούν πια να αντικρουθούν τα λόγια σου, καταπονείσαι σωματικά, —κι αυτό είναι το λιγότερο,— πνευματικά και συναισθηματικά, γιατί πρέπει να μείνεις ανεπηρέαστος από την προσωπική ζωή του δημιουργού, —όσο κι αν αυτή βαρύνει,— και να σταθείς στο έργο του. Γιατί πρέπει να εξισορροπήσεις το υποκειμενικό κριτήριο με ό,τι αντικειμενικά είναι σωστό, το συναισθηματισμό με τη λογική, το περιεχόμενο με την αισθητική απόλαυση, όταν πρόκειται για τέχνη. Παρ' όλα αυτά, η προσπάθεια σου δίνει τελικά το αίσθημα πως, έστω κατά κάποιον τρόπο, κράτησες τα ζύγια κι ο αητός, λίγο-πολύ, υψώθηκε. Η περίπτωση όμως, Καζαντζάκης είναι από τις σπανιότερες εκείνες περιπτώσεις, που, ακόμα κι αν κερδίσεις το ύψος, έχεις το φόβο πως οι «μάνες» θα θρυψαλιάσουν αναπάντεχα και θα σου μείνουν:

«ΤΟ ΜΕΓΑ, ΕΞΑΙΣΙΟ, ΑΠΟΤΡΟΠΑΙΟ ΜΥΣΤΙΚΟ: ΚΑΙ ΤΟ ΕΝΑ ΤΟΥΤΟ ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ!»

Να σπας τα σύνορα

Μηδενισμός; Το απόγειο του ιδεαλισμού; Είναι ανιδραστικός λοιπόν; Ανήκει στην αντίδραση με τις διακρίσεις που αυτή τον τιμήσε; Αφορισμό και κατατρεγμούς! Είναι προοδευτικός; Ούτε η πρόοδος δεν μπορεί να τον δεχτεί άκριτα και ολόκληρον, γιατί έχει την ιδιοτυπία ν' απλώνει τόσο πολύ τα κλαδιά του, που ο κορμός του τελικά χάνεται. Και πώς θα μπορούσε να κριθεί; Σαν μια αντίφαση. Αντίφαση, με κεφαλαία όλα τα γράμματα. Εδώ, δεν βρίσκεσαι μόνο μπρος σε μια διάσταση ανάμεσα στη ζωή και στη δημιουργία, αλλά και η ίδια η δημιουργία του είναι αντιφατική.

Αυτό που ο ίδιος έλεγε: «Χριστός, Βούδας, Λένιν είναι οι τρεις μεγάλοι κουρσάροι της ζωής μου», δεν ισχύει μόνο για τις ιδιωτικές μέρες και ώρες, μα και για εκείνες που ανέλωσε για το έργο του. Ακάματος δουλευτής, έταξε τη ζωή του στην αέναη ανησυχία και στον απίστευτα οδυνηρό μόχθο για να καταχτήσει εκείνη την κορυφή που γεφυρώνει τα αγεφύρωτα και συμβιβάζει τα ασυμβίβαστα. Και είναι «επικίνδυνος», ακριβώς γιατί τα κατάφερε με τη δύναμη του λόγου, προσεχτικά οργανωμένου μέχρι την τελευταία λεπτομέρεια, να πείθει μέχρι την εξάντληση.

Μειώνεται, αν δεν χάνεται εντελώς, η αντίστασή σου μπρος στη μαγεία του ευαγγελίου του, την «Ασκητική» του. «...Περπατώ στ' αφρόχαιλα της άβυσσος και τρέμω. Δυό φωνές μέσα μου παλεύουν. Ο νους: «Γιατί να χανόμαστε κυνηγώντας το αδύνατο;... χρέος μας ν' αναγνωρίσουμε τα σύνορα του ανθρώπου»... Μα μια άλλη μέσα μου φωνή, ας την πούμε καρδιά, αντιστέκεται και φωνάζει: **Οχι! Οχι! Ποτέ να μην αναγνωρίσεις τα σύνορα του ανθρώπου! Να σπας τα σύνορα. Ν' αρνιέσαι ό,τι θεωρούν τα μάτια σου! Να πεθαίνεις και να λες: Θάνατος δεν υπάρχει!...**

Μην πεθάνεις, για να μην πεθάνουμε! φωνάζουν μέσα σου οι νεκροί... Δεν προφτάσαμε να χαρούμε τις γυναίκες που πεθυμήσαμε, προφτάσε εσύ, κοιμήσου μαζί τους! Δεν προφτάσαμε να κάνουμε έργα τις ιδέες μας, κάμε

τις έργα εσύ! Δεν προφτάσαμε να συλλάβουμε και να στερεώσουμε το πρόσωπο της ελπίδας μας στερεώσε το εσύ! Τέλεσε το έργο μας! Τέλεσε το έργο μας... **Οχι δε φύγαμε, δεν ξεκορμίσαμε από σένα... Μέσα από τα σωθικά σου ζακλουβούμε τον αγώνα! Λύτρωσέ μας!...**

Μια έφοδο είναι τούτη!... Είναι το ένα που ανηφορίζα... Η ουσία του Θεού μας είναι ο **ΑΓΩΝΑΣ**... είναι μια δύναμη που χωράει τα πάντα, που γεννάει τα πάντα. Τα γεννάει, τ' αγαπάει και τ' αφανίζει. Κι αν πούμε: ο Θεός είναι ένας άνεμος ερωτικός που συντρίβει τα κορμιά για να περάσει... Ενας Ερωτας σφοδρός διαπερνάει το Σύμπαντο. Είναι σαν τον αθέρα: σκληρότερος από το ατσάλι, μαλακότερος από τον αγέρα...».

ανακτήσεις, έστω κι ένα μέρος αυτής της φυσικής ευγένειας;

Αυτό το ερώτημα, όπως φαίνεται, δεν το έθεσε ο Καζαντζάκης στη ζωή του. Και αέστηκε, συχνά μέχρι την άχνα. Αυτό το «τέρας» που ήξερε να ανεβάζει τους σφυγμούς του μόνο με τη δουλιά, να εμπιστεύεται τις δυνάμεις του και να τις εξαντλεί καθημερινά για το άριστο. Αυτός που απαιτούσε και από τους άλλους ν' ανεβάζουν καθημερινά τον πυρετό της δημιουργίας, ήταν ο ίδιος που έφτανε στην ποταπότητα.

Ένα από τα πιο γνωστά περιστατικά της απαιτητικότητάς του απέναντι στους άλλους είναι μια σκηνή που διαδραματίστηκε στο Κράσι της Κρήτης, όπου περνούσε τις διακοπές του με τη Γαλάτεια —γυναίκα του τό-

στούνι του από την γωνιά και βγήκε έξω.

Καθώς ήμουν καθισμένη στην πόρτα κι έτρεμα σύγκορμη, έβλεπα τη σιλουέτα του σε λίγο ν' ανηφορίζει με δαιμονική σβελτάδα την πλαγιά της Σελένας...

«Οι χαρτοπαίχτες» μείνανε προς στιγμή σα χαμένοι. Μόνο ο Λευτέρης, που ήταν πάντα του ευέξαπτος, άρχισε να φωνάζει:

— Είναι ανισόρροπος, είναι τρελός...

Είναι για τ' αϊδέρα... Ακούς να κατεβεί να σκίσει τα χαρτιά. Με ποιά δικαίωμα... Είναι τρελός, είναι για τα σίδρα...».

Αμποτε να έρθει εκείνη η ημέρα που οι άνθρωποι θα μεθάνε μέσα στη χλιδή τέταια «τρέλας» και θα παφλάζουν μέσα σε τέταια «ανισορροπία». Μόνο τότε θ' ανταποκριθούν στις βαθύτερες ανάγκες τους θα δικαιώνουν

Έγινε το αίμα του

Ο Νίκος Καζαντζάκης με τις τρεις αδελφές του.

την ύπαρξή τους. Ωστόσο, —και σ' αυτό το σημείο βρίσκεται ακριβώς η τραγωδία,— αυτός ο ευρημαθέστατος, ο ευφύεστατος, ο φιλοπονότατος, αυτός ο μανιώδης συλλέκτης του ύψους, καταδεχόταν να καθίσει στο τραπέζι του χειρότερου από τα χαρτοπαίγνια... Για τη θέση στην Ουνέσκο, για το Νόμπελ, για να ικανοποιήσει τον πόθο του για ταξίδια, για ένα σωρό μικρά και μεγάλα, δυστυχώς, έσκυψε πολύ τη μέση του, τόσο που αυτή του η «ελαστικότητα» σαν υδράργυρος γλιστρούσε και στα ίδια του τα έργα...

Ο Βάρναλης, όταν πάνω από τον τάφο του θα τον αποχαιρετήσει, θα πεί:

«Μόνο δάρφες του ταιριάζουνε τώρα.

Πολλά πρόωρα κι αντιφατικά γραφήκανε στις εφημερίδες για τον άνθρωπο και για το έργο του. Κι αυτός κι εκείνο έχουν αντιφάσεις. Ζούσανε διπλή ζωή. Μιαν αληθινή και μια φτιαχτή.

Ο Καζαντζάκης ήταν ήρωας της δουλειάς, της μάθησης, των ταξιδιών, της σκέψης και της αυτοκυριαρχίας. Θα μείνει μοναδικό παράδειγμα προσπάθειας για την κατάκτηση της κορυφής.

Ολη του η αγωνία, όπως φαίνεται και στα βιβλία του και στα ιδιωτικά του γράμματα, ήταν να καταπλήξει με την εντυπωσιακή, την απροσδόκητη, την υπερβολική φράση. Την αλήθεια του περιεχόμενου, την είχε για δεύτερο πράμα. Γι αυτό το λόγο το έργο του κάνει εντύπωση, μα δεν πείθει... Αλλωστε, στην ουσία της, η φιλοσοφία του είναι άρνηση της πραγματικότητας».

Ξαναβρίσκοντας την εμπιστοσύνη στους ανθρώπους

Διπλή ζωή! Αυτό είναι το αίνιμά του, το αίνιγμα που μπρός του κι ο ίδιος θυσιάστηκε, γιατί δεν αποτόλμησε ποτέ ν' απαλλαγεί με μια από τις δυο ζωές του. Παράμεινε μια ιδιοτυπία αξεδιάλυτη και επιδεινωόταν η ιδιοπάθειά του μέσα στον κόσμο που ζούσε. Έναν κόσμο, που τον κατάτρεχε, τον αφορίζε, τον αρνιόταν και που έρχεται σήμερα να τον αναγνωρίσει, χωρίς να καταφέρει, βέβαια, να τον παρουσιάσει όπως πραγματικά ήταν, δηλαδή μια ιδιοφυία με αδιάσειστα καλλιτεχνικά και πνευματικά θεμέλια που όμως δεν κατάφεραν να κρατήσουν το οικοδόμημα που θα μπορούσαν.

Ετσι εξηγείται και πώς ο ίδιος αυτός ο άπελπις Ασκητικός κήρυτε στην ανθρωπότητα:

«Ο κόσμος τούτος ο μεταπολεμικός, όπου ζούμε, είναι τόσο σάπιος, ανήθικος κι ανάξιος

Στο «Χαρτοπαίγνιο»...

Ποιός θα μπορούσε να ζήσει σαν άντρας και σαν γυναίκα χωρίς να νιώθει πως κάθε φορά μυρμηγκιάζει ολόκληρος από τον έρωτα της «Ασκητικής του»; Ποιός θ' αποτολμούσε να πει πως πορεύεται σαν άνθρωπος, αν δεν κτιστεί με τους γρανιτόλιθους των αισθήσεών του, του νου και της καρδιάς του. Αν δεν στοιχειώσει τη ζωή του, τη ράτσα του με τη μαυλιστική σπορά του, αν δεν τη στοιχειώσει με τις ωδίνες του τοκετού; Αν δεν αποτυπώσει στη σκέψη και στα αισθήματά του το μορφασμό αυτού του στοιχειώματος; Μόνο ανίκανα άτομα, ξεπεσμένα, ανάξια να ζουν δε θα πρόσφεραν μ' ευχαρίστηση ό,τι μπορούν για να στηθεί αυτός, ο πιο άξιος απ' όλους, χορηγικός τρίποδας. Αλλά αυτή η περήφανη, αγέρωχη θάλαγα, χορηγία καταβαρθώνεται όταν συμπληρώνεται από την επιγραφή «και το ένα τούτο δεν υπάρχει».

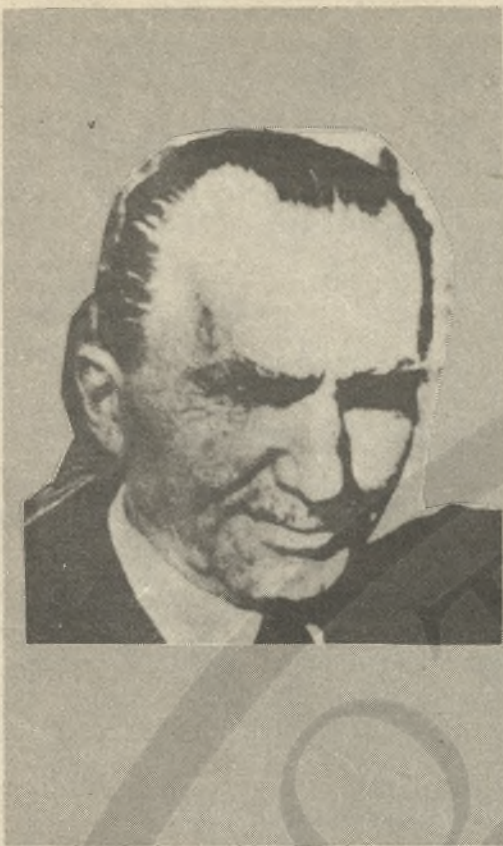
Και με μια έννοια, βέβαια δεν υπάρχει, ούτε πρόκειται να υπάρξει ποτέ για όποιον δεν βολεύεται στο σήμερα, αλλά ονειροπολεί, δαπανώντας κάθε μόριό του για τους άλλους, τους επόμενους. Αλλά τελικά και τι αξία έχει η ληξιαρχική πράξη γέννησής σου χωρίς αυτή τη σπατάλη; την ασύδοτη σπατάλη για το όνειρό σου; Πώς αλλιώς θα μπορούσες να

τε— τον Βάρναλη, τον Αυγέρη, τον Λευτέρη Αλεξίου, τον Στεφανίδη και την Ελλή Αλεξίου. Οι τέσσερις πρώτοι της παρέας μετά το μεσημεριανό φαγητό στρώνονται στο πόκερ μέχρι που να βραδιάσει...

«Ήταν η τρίτη κατά σειρά ημέρα —διηγείται η Ε. Αλεξίου— που το σπίτι είχε μεταβληθεί σε χαρτοπαίγνιο. Φάγαμε το μεσημέρι κι αντί να κοιμηθούν στρώθηκαν στα χαρτιά. Ο Νίκος δεν άλλαξε ούτε κατά κεραία το δρομολόγιό του... ανέβηκε επάνω κοιμήθηκε το λιγοστό απογευματινό ύπνο του και μετά έπεσε στη δουλιά. Θα ήταν κατά τις έξι, που στυγνός και αμίλητος κατέβηκε από πάνω. Στάθηκε λίγο να κοιτάξει με μορφασμό περιφρόνησης κι αηδίας το τραπέζι των χαρτοπαικτών και:

— Μα επιτέλους, δε ντρέπεστε; τους λέει —κι είχε γίνει κατακόκκινος από το θυμό του,— άνθρωποι όλοι σας με τόσα προσόντα. Δε ντρέπεστε να το ρίξετε στα χαρτιά; Δεν ανέχομαι αυτή την κατάσταση!... Ντροπή σας! Και αρπάζοντας από τα χέρια τους τα μοιρασμένα χαρτιά, τα κατάρκιζε και τα πετούσε. Επιτέλους, δε θέλετε να γράφετε ποιήματα! Δε θέλετε να μεταφράζετε! Κάνετε τουλάχιστον επιγράμματα...

Αρπαξε καταγανακτισμένος το μπα-

μελέανι

κι ενός μέτριου ακόμα ανθρώπου, που κάθε προσπάθεια να γκρεμιστεί φαίνεται κι είναι ιερή. Γι αυτό σήμερα όλοι οι τίμιοι άνθρωποι, όσοι έθεσαν σκοπό της κοινωνικής ζωής τη δικαιοσύνη, την ελευθερία και το φώς, τούτο το γκρέμισμα του σάπιου, ατμισμένου, κρονόληρου κόσμου, θεωρούν ως πρώτο χρέος τους. Το δεύτερο χρέος, το θετικό, κάθε τίμιου σήμερα ανθρώπου είναι η προσπάθεια να δημιουργηθεί ένας κόσμος καλύτερος, όπου να κυριαρχήσει αυτό που λέμε φως, ή Θεός ή ανήφορος. Την προσπάθεια τούτη τη μαρτυρική, ανέλαβε και πραγματοποιεί— αυτή είναι η φοβερή της ιστορική αποστολή— η Σοβιετική Ρουσία. Αυτή είναι σήμερα ο δημιουργικός στρόβιλος, το περιδινούμενο νεφέλωμα, που διαμορφώνεται και συμπυκνώνεται ολοένα και δημιουργεί — αυτή είναι πια η μόνη ελπίδα των ανθρώπων — το νέο καλύτερο κόσμο. Γιαυτό κάθε άνθρωπος, που πλαντάει στη σημερινή δυσωδία, που αναδίνει η αποσύνθεση του αστικού κόσμου, θεωρεί την ψυχή του και τη σωτηρία του αλληλένδετη με τη Σοβιετική Ρουσία. Γιαυτό οτιδήποτε μάθουμε πως γίνεται εκεί πέρα, κάθε ρούσικη προκοπή, μια της επιστημονική εφεύρεση μια καλή της εσοδεία, μια νίκη στρατιωτική, μας ενδιαφέρουν βαθύτατα και χαρομάστε γιατί συνειδητά ή ασυνείδητα, το ξέρομε καλά, πως έτσι η οικοδομή του μελλούμενου κόσμου προχωράει κι η παγκόσμια ελπίδα ανεβαίνει. Πολλοί ξαφνιάζονται κι ακούν με δυσπιστία την αλματώδη πορεία της Ρουσίας. Πώς γίνονται τα θάματα τούτα; Πιο είναι το μυστικό της Ρουσίας; Ρωτούν. Ρωτούν γιατί είναι άπιστοι, γιατί δεν έζησαν ποτέ τους και δεν ξέρουν τί θαυματουργική γιγάντια δύναμη είναι η πίστη. Όταν η πίστη κυριεύει έναν άνθρωπο, ή ένα λαό, ή ζωή, που είχε αρχίσει να νυστάζει και να πέφτει, τινάζεται, νιώθει ξανά την παντοδυναμία της κι από τη στιγμή τούτη το θάμα είναι πια καθημερινή υποταγή της Ανάγκης στη σφοδρή, ανυπόμονη επιθυμία της ψυχής...

Αυτό είναι το μυστικό της Σοβιετικής Ρουσίας. Ορμητικός, ακάθεκτος, θαυματουργός είναι ο ρυθμός της Ρουσίας. Ο Σταχάνωφ δεν είναι παρά η προσωποποίηση σ' ένα μονάχα τομέα, της ανυπομονησίας, που κυριεύει το πνεύμα ν' ανοικοδομήσει. Νιώθει το Πνέμα τούτο —ας το πούμε ιστορική ανάγκη— πως ο σημερινός κόσμος γκρεμίζεται και ο άνθρωπος δεν πρέπει, δεν μπορεί ν' απομείνει άστεγος. Μια πλατύτερη ηθική, μια δικαιότερη κατανομή των υλικών αγαθών, μια ανώτερη Ελπίδα, είναι ανάγκη κατεπείγουσα να δημιουργηθούν, που να μπορούν να χωρέσουν την

ψυχή του ανθρώπου, που μεγάλωσε. Γι αυτό... σε κάθε εργοστάσιο, στρατόνα, νοσοκομείο, φυλακή, καράβι, σχολείο, χωριό, υπάρχει ιερός, άσβεστος πυρήνας, μια λέσχη, μια μορφωτική ίσπια, μια Κόκκινη Γωνιά —με βιβλιοθήκη, εφημερίδες, περιοδικά, συχνά με κινηματογράφο, ορχήστρα, πρόχειρη θεατρική σκηνή. Εκεί μαζώνονται τις ώρες της ανάπαυσης οι σύντροφοι. Διαβάζουν ή ένας διαβάζει και εξηγεί ή κάνουν ομιλίες, συναντήσεις, παίζουν θεατρικά έργα, που συχνά τα έχουν γράψει οι ίδιοι οι εργάτες και οι χωριάτες. Η μαθαίνουν τους αναλόγους γράμματα. Πολιτικά, κοινωνικά, πνευματικά φροντιστήρια, όπου κάθε πολίτης, άντρας ή γυναίκα, μορφώνεται και μαθαίνει ποια είναι τα δικαιώματά του και τα χρέη.

Το φως και οι τυφλοί το νιώθουν, είναι ακατανίκητη εκρηχτική δύναμη. Κι όταν εκραγεί στο σπίτι, φωτίζει, είτε το θέλεις είτε μη, και το σπίτι του γειτόνου. Γι' αυτό, αν με ρωτήσουν πιο πράγμα στη Σοβιετική Ρουσία μου έκαμε τη βαθύτερη εντύπωση, και μου έδωσε τις μεγαλύτερες ελπίδες, αδιάστατα θα απαντήσω: η ιερή μανία των αρχηγών να φωτίσουν τη μάζα. Το φως! Το φως! Να ποιά είναι το μεγαλύτερο όπλο της Σοβιετικής Ρουσίας. Είχε δικιο ο πάστορας Καρλ Φαγκλ, που όταν γύρισε από το σοβιετικό του ταξίδι, συνόφισε με τα απλά τούτα συγαινιμένα λόγια τα συμπεράσματά του. "Ό,τι είδα κι έζησα στη Σοβιετική Ρουσία μ' έκαμε να ξαναβρώ πάλι την εμπιστοσύνη μου στους ανθρώπους, που την είχα χαμένη".

Σκίστηκε το δουλοχάρτι;

Και όλα αυτά τ' άγραφε σε μια εποχή — 1946 — που η τρομοκρατία είχε αρχίσει να διαμελίζει την Ελλάδα. Και όχι μόνο αυτό, αλλά την ίδια εποχή δυο λέξεις, «Παραβρέθηκε ο Καζαντζάκης» σύνδεσαν το όνομά του με την ανεπανόλητη συγκέντρωση που είχε γίνει στον Παναθηναϊκό από τους Δημοκρατικούς Συλλόγους, που προεδρεύοντες ήταν ο στρατηγός Οθωνάιος. Δεν μπορούν αυτά τα δυο γεγονότα να περάσουν απαρατήρητα, όχι γιατί αντιζυγίζουν την καταχνιά του — σ' όλη τη διάρκεια της Αντίστασης έμεινε απομονωμένος στην Αίγινα — αλλά γιατί δίνουν την αφορμή να φωτιστεί μια πλευρά του, ίσως η πιο σκοτεινή: Ο Καζαντζάκης δεν είχε μέσα του τα απαραίτητα αποθέματα χαράς και αισιοδοξίας για να ξεπερνάει το φόβο, γενικά, και το φόβο του θανάτου, ιδιαίτερα. Δεν ήταν μόνον η ιδεολογική δίνη της εποχής του που τον παράσχε και δεν του επέτρεψε να διαχειριστεί κατά πώς έπρεπε το υλικό του. Τον είχαν παρασύρει και τα βιώματά του από τα παιδικά χρόνια, χρόνια που είχαν στραγγαλιστεί από τον τρόμο, που τον έκανε να νιώθει ένα πρόσωπο χωρίς ανθρώπινη οικειότητα, τύραννος πατέρας. Ομολογεί: «Ποτέ δεν είχα αντικρίσει με τρυφεράδα τον πατέρα μου. Ο φόβος, που μου προξενούσε, ήταν τόσο μεγάλος, που όλα τ' άλλα, αγάπη, σεβασμός, οικειότητα, εξαφανίζονταν... έτρωγε όλη τη δύναμη γύρω του και στον ισκίο του κάθε άλλο δέντρο κάτσιαζε. Ομοια κάτσιαζε κι εγώ και δεν ήθελα να ζω κάτω από την ανάσα του... να, γιατί, αντί να γίνω μεγάλος αγωνιστής

στην πράξη, αναγκάστηκα, από φόβο στον κύρη, να γράψω ό,τι θα ήθελα να κάμω. Το αίμα μου το είχε καταντήσει μελάνι... οδοιπορούσα κάτω από ακατάπαυτη έκλειψη ήλιου». Κι όταν ο πατέρας έπαψε να υπάρχει, όσο κι αν προσπαθεί να πείσει τον εαυτό του πως «σκίστηκε το δουλοχάρτι», δεν καταφέρνει παρά να υπογραμμίσει αλυσίδες τους, αυτός δεν άντεχε να τους ακολουθήσει παρά, απλώς, σαν απελεύθερος. Και τη δική του αδυναμία την έκανε δύναμη στους Ζορμπάδες και στους Μανούσακες του, και στους Καπετάν Μιχάληδες, και τους Μανολιούς του, — τους ήρωες των έργων του με τα υπερανθρώπινα χαρακτηριστικά. Υπερανθρώπινες υπάρξεις, γιατί δεν μπορούσε να πιστέψει πως οι κοινοί άνθρωποι μπορούν να λυτρώσουν τους εαυτούς τους και τη ζωή. Κι ίσως το μεγαλύτερο μήνυμα που αφήνει στις γενιές είναι ακριβώς αυτό: να μην προχωράει καθείς μόνος του, αλλά η συλλογική δράση να είναι ο υπεράνθρωπος, αφού ο άλλος, ο ατομικός υπεράνθρωπος, δεν υπάρχει παρά μόνο στη φαντασία, μια φαντασία που βλέπει, αντί να υπηρετεί τη ζωή.

Κι ωστόσο, έχει το μερτικό του και δεν είναι μικρό, στις καταθέσεις της ζωής και της τέχνης. Ο σημερινός άνθρωπος την ώρα της ανάληψης, αφού αποβάλλει την ιδεολογική σκουριά και την υπερβολή, θα πρέπει να κρατήσει, με την επιταγή που εξαργύρωσε, πρώτα και κύρια, — ιδιαίτερα αυτό στις μέρες μας — το φιλερηνικό μήνυμα, τον άξιο λόγο που σε ταξιδεύει στην υδρόγειο και σε γεμίζει με το συναίσθημα της φιλίας ανάμεσα στους λαούς, τον άξιο λόγο που απογυμνώνει την τάξη των εκμεταλλευτών και την εξευτελίζει μέσα από τη σταύρωση των αθών. Να κρατήσει την αρμονία, τη λαγαράδα, τη μουσική την ποιησή του. Αυτό που εκείνος δεν κατάφερε να βρει στους 33.333 στίχους της «Οδύσσειάς» του, γιατί συνθλιφτηκε από το «Δεν πιστεύω τίποτε, δεν ελπίζω τίποτε, είμαι ελεύθερος». Και να το θέσει αντίστροφα ο αναγνώστης του: Πιστεύω, ελπίζω και λεφτεράνομαι με τον αγώνα που κάνω για την πίστη και την ελπίδα μου.

Η κορυφή της θυσίας

Με τέτια εμπιστοσύνη στον άνθρωπο ν' ανεβαίνει την ανηφόρα του και να εκπληρώνει το δύσκολο ιδανικό: «Μπροστά στους άλλους να στέκεσαι χαμογελαστός, μπροστά στον εαυτό σου αστηγρός. Στην ανάγκη να στέκεσαι γενναίος, στην καθημερινή ζωή πρόσχαρος. Όταν σε χειροκροτούν να στέκεσαι απαθής, όταν σε σφυρίζουν ασάλευτος». Και εκπληρώνοντάς το, να «προχωράει ένα βήμα πιο πέρα: Να θυσιάζεις για κάτι ακόμα μεγαλύτερο από την ατομικότητά σου, από τους βασιλιάδες σου κι από τη ράτσα σου. Να θυσιάζεις για την ανθρωπότητα. Αυτή είναι η κορυφή της θυσίας!».

«Η προσευχή σήμερα λέγεται πράξη. Ν' ασκητεύεις σήμερα θα πει: να ζεις με τους ανθρώπους, να παλεύεις με νθρώπους και ν' ανεβαίνεις κάθε μέρα, κάθε μέρα κι όχι μονά-

χα τη Μεγάλη Παρασκευή, με το Χριστό στο Γολγοθά. Και να σταυρώνεσαι». Να φωνάζεις και να διαλαλός: «Να ζω μακριά από τους ανθρώπους, ολομόναχος, ξεκρέμαστος, όχι δεν ήθελα. Ντρεπόμουν. Ντρεπόμουν, πατέρες μου και να με συμπαθάτε. Δε θέλω νά 'μαι μια πέτρα ξεκάρφωτη στην άκρη του δρόμου, θέλω να 'μαι μια πέτρα χρήσιμη κι εγώ, χτισμένη σ' ένα μεγάλο χτίρι...».

«Οι αδελφοφάδες», που προσαγορεύουν το δρόμο της ειρήνης, μόνον τότε βεβαιώνονται πως «η κινέζικη κατάρρα, νάχεις γεννηθεί σ' ενδιαφέρουσα εποχή... βαραίνει επάνω μας. Ποιά το χρέος μας; Να μετατρέψουμε την κατάρρα σε ευλογία. Δύσκολο πολύ, βαρύ πολύ. Αγνότητα, πείσμα, παλληκαριά, περηφάνεια, αρετές του ανθρώπου, βοηθάτε μας!».

Να βοηθήσουν, γιατί; Το ερωτηματικό απλώνεται σε τόπους εκτελέσεων και σε φυλακές, σε πεδία μαχών και στα βουνά, όπου οι χαμένοι νικητές ακόμα δεν έχουν επιστρέψει. Χωρίζει τον αδελφό - εκτελεστικό όργανο μιας εξουσίας αποτρόπαιης και στείρας - από τον αδελφό του...

«Φτάνει έκαμε ο φαντάρος και του ξεσφίλωσε από τα δόντια του το παγούρι...

—Ποιάς είσαι; ρώτησε. Τα χέρια σου είναι γεμάτα ρόζους, τι δουλιά κάνεις;

—Εργάτης.

—Και γιατί πήρες το τουφέκι; Τι σου 'φταιξε η Ελλάδα;

Μιλούσε, κι όσο μιλούσε άρχισε πάλι ν' ανάβει.

Τί σου 'φταιξε η Ελλάδα, τί σου 'φταιξε η θρησκεία; Γιατί; Γιατί; Κόλλησε το μούτρο του απάνω στο μούτρο του νέου και φώναζε.

—Δρούλευα, αποκρίθηκε ο νέος, δούλευα και πεινούσα, πεινούσε κι η μάνα μου, γριά γυναίκα. Το άδικο μ' έπνιγε, και μια μέρα στη φάμπρικα σήκωσα τη φωνή. Δικαιοσύνη! Δικαιοσύνη! Ως τότε μωρέ παιδιά, θα δουλεύουμε και θα πεινάμε; Φώναξα κι όλοι, αφεντικά κι εργάτες, χύθηκαν απάνω μου και με πέταξαν με τις κλωτσιές στο δρόμο. Εσφιζα κι εγώ τότε τη γροθιά μου και πήρα το βουνό. Εκεί απάνω, είχα ακουστά, πολεμούν για τη δικαιοσύνη.

—Και βρήκες, μωρέ κοκορόμυαλε, απάνω στο βουνό τη δικαιοσύνη;

—Όχι, σύντροφε, ακόμα. Ομως βρήκα την ελπίδα.

—Ποιάν ελπίδα;

—Πως μια μέρα θα 'ρθει η δικαιοσύνη. Δε θα 'ρθει μονάχη της, δεν έχει πόδια. Εμείς θα τη σηκώσουμε στους ώμους μας και θα τη φέρουμε.»

Χόχλασε το αίμα της άρχουσας τάξης γι' αυτήν τη δικαιοσύνη, χόχλασε και για το Νίκο Καζαντζάκη. Κι αν έρχεται τώρα να θυμηθεί τα 100 χρόνια από τη γέννησή του, τιμεί αυτόν που θα ήθελε να ήταν και όχι αυτόν που ήταν στην πραγματικότητα. Δεν αποτολμάει να τον παρουσιάσει με τη δική του «Ομολογία πίστεως»: «Πιστεύω ότι το σύγχρονο αστικό κατεστημένο είναι πλέον ανίκανο να ρυθμίσει τας συγχρόνους ανάγκας και ανησυχίας του κοινωνικού συνόλου. Και ποιά τάξεις θα το διαδεχτεί; Η τάξιν των εργαζομένων». Οσο για το ανώτατο χριστιανικό ιδεώδες, κλήρος και καλόγεροι, εξακολουθούν να τον αφορίζουν, γιατί οι «κηφήνες» μόνο με τ' αναθέματα προσπαθούν ν' αλώσουν τις ανθρώπινες συνειδήσεις.

Απομένει στις πρωτοπόρες δυνάμεις να σταθούν τίμια απέναντί του να τον κοιτάζουν κατάματα, να αφομοιώσουν στο γερό κορμί τους ό,τι προάγει τον άνθρωπο και τη ζωή και ν' αποβάλουν ό,τι περιττό. Ισα-ισα, για να μη ξεστομούν αυτοί που μερακλώνονται με την επίγεια Ιερουσαλήμ, οι γλεντζέδες Ζορμπάδες της: «...Είσαι και να με συμπαθάς, αφεντικό, καλαμαράς. Μπορούσες κι εσύ, κακομοίρη, μια φορά στη ζωή σου να δεις μιαν όμορφη πράσινη πέτρα και δεν την είδες. Μα το Θεό, καθόμουν κάποτε, όταν δεν είχα δουλιά κι έλεγα με το νου μου: «Υπάρχει, δεν υπάρχει κόλαση». Μα χτες που έλαβα το γράμμα σου είπα: «Σίγουρα πρέπει να υπάρχει κόλαση για μερικούς καλαμαράδες...».

...Το αύριο, έχοντας λιγότερη ανάγκη από την ωφελιμότητα, απαραίτητη σε ορισμένες εποχές, θα 'χει κάποια άλλα μάτια για να τον κρίνουν, με άλλα κριτήρια θα αποφασίσει όσο θα πρέπει να το θυμάται και πώς να το θυμάται.

Ο Ν. Καζαντζάκης με τον Αλμπερτ Σβίτσερ και τη γυναίκα του Ελένη, στη γαλλική πόλη Κολμάρ, τον Αύγουστο του 1955.